



Theosophical-Philosophical Foundation of Iranian Art

Volume 2 / Issue 1 / pages 47-61 e-ISSN: 2980-7875

Original Research

10.30486/PIA.2023.1992332.1046



Recognizing the Concept of the Iranian Bazaar from the Perspective of Ancient Texts of Persian literature

Zahra Abbasi

Assistant Professor, Department of Architecture, Natanz Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

Abstract

The lack of systematic reading of architectural works in society has led to a failure in improving design quality, as exemplified by the use of the term "bazaar" in ancient texts. This research investigates the relationships and influence of the word "bazaar" on shaping the overall meaning of architectural works from the 3rd to the 8th Hijri centuries. The structure of perception and cognition is closely intertwined. Certain words and terms employed by people are now rarely used and are sometimes unfamiliar. The Persian language tends to emphasize quantitative aspects rather than qualitative ones. Delving into the concept of the bazaar in textual sources not only addresses the qualitative dimensions of our cultural heritage but also acquaints us with the wisdom, experiences, and viewpoints of our predecessors, paving the way for novel conceptualizations grounded in their achievements. To comprehend the concept of the bazaar in Persian poetry, this study adopts a qualitative research methodology employing a case study with a summarization approach. Poets who have significantly contributed to shaping the Persian language have been selected. Through the retention of meanings employed within the research timeframe and the identification of the word "bazaar" and its various combinations, the concept has been delineated and categorized. A review of the literature underscores that knowledge of the bazaar and its cultural impacts has transcended geographical and temporal boundaries. A meaningful correlation exists between concepts and spatial arrangements. The term "bazaar" stands as one of the most frequently used words in poetry, taking on diverse meanings while maintaining a consistent appearance. It serves both descriptive and narrative roles, simultaneously embodying moral attributes and providing a gateway to comprehending its semantic essence.

Keywords: Persian Bazaar, Persian literature, Poetry of 3rd to 8th Hijri, Terminology



بنیان‌های حکمی فلسفی هنر ایرانی

سال دوم / شماره اول / بهار ۱۴۰۲ / ص ۶۱-۴۷



10.30486/PIA.2023.1992332.1046

پژوهشی

بازشناسی مفهوم بازار ایرانی از دیدگاه متون کهن ادبیات فارسی

زهرا عباسی

استادیار، گروه معماری، دانشکده معماری، واحد نطنز، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

چکیده

نیود خوانش نظام‌مند آثار معماری در جامعه، باعث شده تا شاهد نقدهایی که منجر به ارتقای کیفی طراحی شوند، نباشید. پژوهش حاضر باتکیه بر واژه بازار، متون قرون (۸ تا ۳) هجری، روابط و تأثیر آن‌ها در شکل‌گیری معنای کلی اثر معماری را، مورد تحلیل قرار می‌دهد. ساختار ادراک، شناخت و زبانی که با آن تکلم می‌شود، ارتباطی تنگاتنگ با هم دارند، با نگاهی کلی به محاورات امروزی می‌توان متوجه شد، واژه‌های مورد استفاده مردم بسیار نادر و بعضاً وارداتی هستند. این‌ها برخلاف واژه‌های موجود در زبان فارسی بیشتر به جنبه‌های کمی می‌پردازد و جنبه کیفی ندارد. بررسی مفهوم بازار در متون علاوه بر آنکه به جنبه‌های کیفی فرهنگ کشور می‌پردازد، ما را با اندوخته‌ها، تجربیات و نوع نگاه گذشتگان آشنا می‌سازد؛ تا بتوان بر پایه آنها به خلق مفاهیم جدید، به بنیان‌های استوار دست یافت. شناخت مفهوم بازار در شعر فارسی، با روش پژوهش کیفی و مبتنی بر بررسی موردی با استفاده از رویکرد تلخیصی محتوا می‌باشد. شاعرانی که از تأثیر بیشتری در ساخت زبان فارسی برخوردار بوده‌اند، در فاصله زمانی مورد نظر پژوهش انتخاب شدند و با شناسایی واژه یا ترکیبات آن، مفهوم بازار ضمن حفظ معانی به‌کارگرفته‌شده، شناسایی و طبقه‌بندی شد. مطالعه متون نشانگر آن است که شناخت بازار و تأثیرات فرهنگی آن، همه‌جا و همه-وقت وجود داشته و رابطه معناداری میان مفاهیم و فضاهای متصور برای آن وجود دارد. بازار، واژه‌ای پرکاربرد در شعر قرون ۳-۸ هجری می‌باشد و با ظاهری مشابه در معانی مختلفی به‌کارگرفته است. واژه بازار در بُعد اول جنبه‌های توصیفی و روایت صورت، داشته است و در بُعد دیگر تمثیلی از صفات اخلاقی و مقدمه‌ای بر ادراک جنبه معنایی است.

کلمات کلیدی: ادبیات فارسی، بازار ایرانی، شعر سده ۸ تا ۳ هجری، واژه شناسی

مقدمه

بازار ایرانی از جمله فضاهایی بوده است که با تأثیر از ایدئولوژی ناظر بر محیط و به مقتضای اندیشه سازندگان آن شکل گرفته است. بازار در مسیر تکامل تاریخی، سیمای درونی و بیرونی خود را به تناسب نیازهای خود در هر مقطع زمانی دگرگونی ساخته است. این سازمان‌دهی فضائی دربرگیرنده نقش تولید و عرضه در کنار نقش‌های مذهبی، اجتماعی، فرهنگی برگرفته از روح تفکر اسلامی حاکم بوده است. بازار ایرانی تنها یک پدیده کالبدی با کارکرد اقتصادی نیست؛ بلکه توانسته معانی بسیار عمیق فرهنگ ایرانی را در خود متبلور سازد.

محیط انسان‌ساخت شامل دو دسته معانی است: معانی ادراکی که بیشتر با متغیرهای محیطی مؤثر بر ادراک و معانی تداعی‌گر (یادآور) که بیشتر با حوزه اجتماعی، فرهنگی، قومی و بیولوژیکی مرتبط هستند (Rapoport, 1999) رفتارهای کنایه‌گر بیشتر معنایی، و اساساً بازنمودهای فرهنگی جامعه هستند؛ می‌توان چنین استنباط کرد که رفتارهای کنایه‌گر در فضاهای شهری، زمانی رخ می‌دهند که افراد با سطوح عالی‌تر معنی، درگیر شوند؛ چراکه این رفتارها اساساً برخاسته از جنبه‌های تداعی‌گری معنی محیط هستند. بهره‌گیری شاعران از واژه بازار نشان‌دهنده جنبه‌های غنی معنایی در این فضا می‌باشد که منجر به خلق واژه‌ها و کنایه‌های متنوعی شده است.

استفاده‌های متنوع از واژه بازار در محاورات روزمره و متون ادبی، ناشی از کاربرد فراوان این واژه، در زندگی روزمره مردم بوده است؛ با وجود این، با یک نگاه کلی به واژه‌ها و اصطلاحات مورد استفاده امروز چه در ادبیات تخصصی رشته و چه توسط عموم مردم، متوجه خواهیم شد که حوزه معنایی واژه بازار و ارتباط آن با ساختار و فرآیندهای فرهنگی در جامعه امروز ما به حد قابل خود رسیده است. واژه‌های مورد استفاده معمول مردم، بسیار نادر و بعضاً وارداتی هستند. مال و پاساژ، هایپرمارکت، سیتی سنتر، نمونه‌های بارزی از این دست به شمار می‌رود. از سوی دیگر با نگاه دقیق‌تر در می‌یابیم که این واژه‌ها و اصطلاحات بیشتر به جنبه‌های کمی اشاره دارند و کمتر به مسائل کیفی در این حوزه می‌پردازند.

بررسی مفهوم بازار در متون کهن ادبیات ایرانی، علاوه بر آنکه به جنبه‌های کیفی مطرح‌شده در فرهنگ کشورمان در مورد این فضای مهم می‌پردازد، ما را با اندوخته‌ها، تجربیات و نوع نگاه گذشتگان این سرزمین آشنا می‌سازد تا از این طریق بتوان به خلق مفاهیم جدید بر پایه آنها و بر بنیان‌های استوار دست پیدا کرد. برای رسیدن به این هدف، واژه‌های مرتبط با حوزه "فضای بازار" از متون ادبی شعرای قرن ۳ تا ۸ استخراج و دسته‌بندی شده و همچنین وجوه اشتراک و تفاوت آنها نیز مشخص شده است. در این پژوهش سوالات زیر مطرح می‌باشد.

حوزه معنایی واژه‌های مرتبط با فضاهای بازار در متون کهن ایرانی به چه ابعادی پرداخته است؟
در چه صورتی عدم توجه به مفاهیم و نشانه‌شناسی‌های فرهنگی در جامعه، می‌تواند موجب تخریب زمینه‌های فرهنگی و عدم تعلق مردم به محیط گردد؟

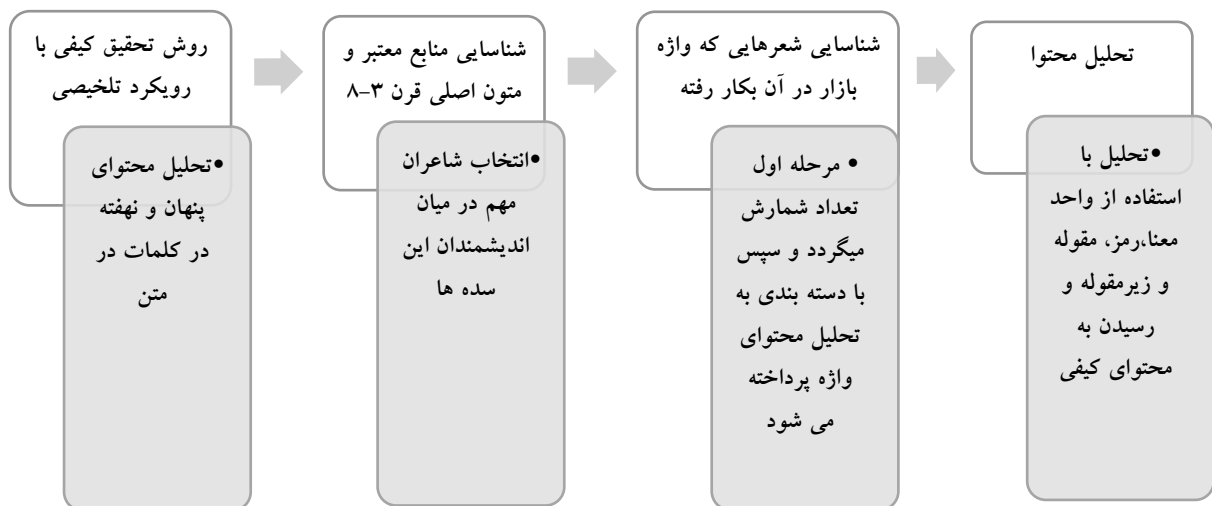
روش تحقیق

روش تحقیق مقاله در راستای شناخت مفهوم بازار در شعر فارسی از روش پژوهش کیفی و مبتنی بر بررسی موردی با استفاده از شیوه تلخیصی و رویکرد تحلیل محتواست. مطالعه‌ای که از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تلخیصی استفاده می‌کند با شناسایی و کمی کردن کلمات یا مضامین ویژه موجود در متن، با هدف فهم چگونگی کاربرد این کلمات یا محتوای آنها در متن آغاز می‌شود. این کمی‌سازی نه تنها تلاشی برای فهم معنای کلمات است؛ بیشتر از آن، کشف کاربرد این کلمات در متن است. تحلیل کردن برای نمود یک کلمه یا مضمون ویژه در متن، نشان از تحلیل محتوای واضح و مشخص است. اگر تحلیل در همین حد باز ایستد، تحلیلی کمی به شمار می‌آید که تمرکز آن روی شمار فراوانی مضمون یا واژگان ویژه است. تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تلخیصی می‌تواند

به آن سوی شمارش که همان تحلیل محتوای پنهان و نهفته موجود در کلمات است، نیز برود. تحلیل محتوای پنهان به فرایند تفسیر محتوا مربوط می‌شود. (ایمان، نوشادی، ۱۳۹۰)

در این پژوهش با مراجعه به منابع معتبر، مفهوم بازار و واژه‌شناسی آن به عنوان شاخص‌های مدل مفهومی، تحلیل می‌شود. در مرحله اول جمع‌آوری داده‌های پایه، نخست شاعرانی که از تاثیر بیشتری در ساخت زبان فارسی برخوردار بوده‌اند در فاصله زمانی مورد نظر پژوهش انتخاب شدند؛ سپس ابیاتی که در آن واژه بازار یا ترکیبات آن به کار گرفته بود انتخاب شد و با روش تحلیل محتوا، مفهوم بازار ضمن حفظ معانی به کارگرفته، شناسایی و طبقه‌بندی می‌شود. در جهت تحلیل محتوا تکنیک رمزگذاری متن و واحد معنایی استفاده می‌شود.

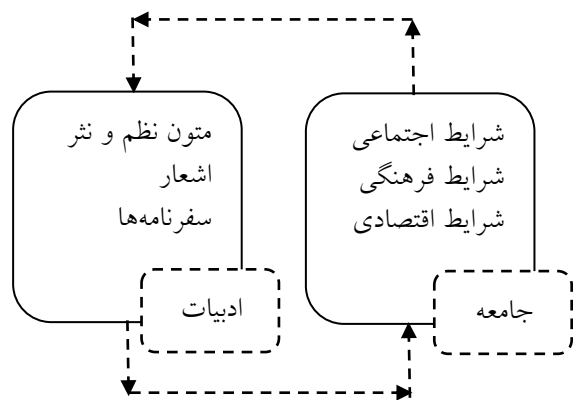
واحد معنا، مبنا و پایه ساخت رمزگذاری است براساس واحد معنا، باید داده‌ها را با توجه به نوع تحقیق در رمزهای مختلف قرار داد. سپس به مقوله می‌رسیم که مرحله بعدی در تحلیل محتوای کیفی است. ایجاد مقوله، ویژگی اصلی تحلیل محتوای کیفی است. یک مقوله، گروهی از مضامین است که در یک وجه اشتراک شریک‌اند. مقوله، اغلب به یک سطح توصیفی محتوا اشاره دارد و می‌تواند مبین محتوای آشکار متن باشد. مقوله، اغلب در بردارنده شماری از زیرمقوله‌هاست که سطوح متفاوتی از ایجاز را دارند. زیرمقوله‌ها می‌توانند، در یک مقوله جای گیرند یا یک مقوله می‌تواند به زیرمقوله‌ها تقسیم شود. تم محتوای پنهان در متن می‌باشد (همان، ۱۳۹۰)



نمودار ۱- فرآیند انجام تحقیق

اهمیت واژه‌شناسی و تاثیر آن بر مقوله‌ی فرهنگ

دو دیدگاه اصلی در رابطه با بررسی متون و مناسبات اجتماعی می‌توان مشاهده کرد. دیدگاه اول نظرات کارل مارکس می‌باشد؛ او طبقه را بر اساس پایگاه اقتصادی افراد تعریف می‌کرد و بر اساس تئوری او اقتصاد زیر بنا و فرهنگ رو بنا می‌باشد. ادبیات و شعر نمودی از فرهنگ جامعه می‌باشد، در این دیدگاه ادبیات عنصری منفعل است که تنها وظیفه‌اش پاسخگویی به نیازهای طبقاتی جامعه می‌باشد؛ در مقابل این نظریه، دیدگاه مارکس و بر مطرح شده است و فرهنگ را زیربنای جامعه می‌داند و ادبیات را دارای نقش فعال دانسته است. در این دیدگاه ادبیات می‌تواند ساختار جامعه را به هم ریخته و نظامی



نمودار ۲- نقش ادبیات به عنوان متغیر مستقل و وابسته

جدید را طراحی نماید. با بررسی این دو دیدگاه می‌توان به الگوی بینابینی دست یافت و چنین بیان کرد که: ادبیات و شعر به عنوان نمودی از فرهنگ جامعه با توجه به مقتضیات زمان بر جامعه اثر می‌گذارد و همچنین از سویی اثرپذیر نیز هست. در زمینه معماری می‌توان با شناخت دقیق‌تر ادبیات حاکم بر جامعه به ابعاد دیگری از فضاهای معماری و ویژگی‌های کیفی آن دست پیدا کرد.

زبان به عنوان یکی از نظام‌های نشانه‌ای، از یک سو رو به فرهنگ دارد و از سوی دیگر رو به جهان مردمی که در آن جامعه زبانی زندگی می‌کنند؛ بنابراین یکی از روش‌هایی که می‌توان به ریشه، عمق فرهنگ و جهان مردم یک جامعه خاص پی‌برد مراجعه به زبان آن‌ها در چارچوب نشانه‌شناسی فرهنگی است. نیازهای جدید و رشد سریع علوم و فنون باعث ورود یکباره نظریه‌ها و عناصر کالبدی بسیاری به حوزه شهرسازی شده‌است. در این ارتباط، دو سهل‌انگاری عمده صورت گرفته‌است؛ یکی فراموشی میراث غنی و سرمایه‌ای که از گذشته به ما رسیده‌است و دیگری عدم برنامه‌ریزی قابل قبول برای تحولات جدید و تنها واردکننده بودن که گاه حتی منجر به کژفهمی در درک و به کارگیری عناصر ذهنی و عینی وارداتی شده‌است. (براتی، ذرین قلم، ۱۳۹۲)

در بسیاری از تمدن‌های کهن شرقی، از جمله ایران، گذار از جامعه سنتی به مدرن، با خود باختگی فرهنگی و سیطره الگوهای غربی همراه بود. این موضوع در فضای معماری و شهرسازی قابل مشاهده است. ساختار ادراک و شناخت انسان در سیستم عصبی او زبانی که با آن تکلم می‌کند، ارتباطی تنگاتنگ و تعیین‌کننده دارند. با توجه به اهمیت زبان و واژه‌ها و تاثیر آن در شناخت و شکل‌گیری رفتار افراد به نظر می‌رسد آشنایی با واژه‌های ارزشی در زبان فارسی می‌تواند ما را در شناخت بهتر جامعه، فرهنگ و عوامل موثر بر آن، یاری کند. واژه‌های ارزشی که در تعاملات اجتماعی مورد استفاده مردم قرار می‌گیرد تاثیر بسزایی بر شکل‌گیری فرهنگ آن جامعه دارد.

هر واژه‌ای، طبعاً یک مفهوم دارد و آن مفهوم معنی آن واژه خواهد بود. با دانستن معنی واژه قادر به درک کاربرد صحیح آن خواهید بود. این پژوهش با بررسی معنی واژه‌ها در یک حوزه معنایی و در رابطه با دیگر نشانه‌ها، به دنبال کشف مفاهیم، ارزش و کاربرد آنها خواهد بود. شعر فارسی به دلیل درآمیختگی با فرهنگ زیسته مردم در هر عصری، می‌تواند نکات معنایی زیادی را منتقل نماید. در این میان، شعر از سده سوم تا هشتم هجری از همه حیث در مراحل کمال و مقرون به تنوع و تحول بوده است. شاعران این دوره علاوه بر نوآوری بر شاعران بعد از خود نیز تاثیرگذار بودند. در ادامه به بررسی شعرا تاثیرگذار در هر سده پرداخته می‌شود.

بررسی داده‌ها

آثار شعرا سده سوم و چهارم

قرن چهارم یکی از مهمترین قرون در هنر و معماری است. این قرن مصادف با حکومت آل سامان بوده که علاقه بسیاری به شعر و شاعری داشتند و با ایجاد ثبات توانستند در عرصه معماری نیز بناهای متنوعی را ایجاد نمایند. به صورت مختصر به نکات تاثیرگذار سیاسی، اجتماعی و هنری این سده در نمودار ۳ اشاره شده است.

مکتب هنری	بازه تاریخی	سبک هنری	ویژگی‌های سیاسی و اجتماعی	عناصر سبک‌شناسی
شعر	قرن ۳ و ۴	خراسانی	سامانیان به سبب اعتدال و ثبات سیاسی و اقتصادی، در حفظ و رسوم و سنت‌های فرهنگی بسیار مؤثر بودند	سادگی فکر و روانی کلام؛ توجه بیشتر به واقعیت بیرونی؛ آوردن ترکیب‌های تازه، تشبیهات گوناگون و توصیف
معماری	قرن ۳ و ۴	خراسانی	دوره شکوفایی معماری و ساخت بناهای عام‌المنفعه به واسطه رونق تجارت	تحت تاثیر پلان نقشه‌های عربی و شیوه ساخت پارتی بدون تزئینات

نمودار ۳- بررسی شعر و معماری قرن ۳ و ۴ هجری شمسی

قدیمی‌ترین اشعار که واژه بازار را در محدوده مطالعه این تحقیق استفاده کرده‌اند، مربوط به رودکی (۳۲۹-۲۴۴ ه) و فردوسی (۴۱۶-۳۲۹ ه) است. رودکی ۲ مرتبه و فردوسی ۹۹ مرتبه از واژه بازار در شاهنامه استفاده کرده است. در جدول ۱ و ۲ به بررسی محتوایی این دو شاعر در کاربرد واژه بازار پرداخته شده است.

بی‌قیمت است شکر از آن دو لبان اوی کاسد شد از دو زلفش بازار شاه بوی (رودکی قصاید و قطعات شماره ۱۲۶) (نفیسی، ۱۳۶۸)

باد یک چند بر تو پیماید اند کاو را روان بود بازار (رودکی قصاید و قطعات شماره ۵۴) (همان، ۱۳۶۸)

جدول ۱- بررسی محتوایی واژه بازار در اشعار رودکی

تم	شکل‌گیری و حضور بازار در اقتصاد	مشخصه فیزیکی و بعد مکان
مقوله	اقتصاد و کسب و کار	قید مکانی
زیر مقوله	عدم رونق بازار	حرکت در بازار
رمز	بازار کاسد شد	روان در بازار

بازار در شاهنامه فردوسی در معانی متنوعی استفاده شده است. در ابیات زیر به برخی نمونه‌ها پرداخته شده است.

چو بهرام بشنید گفتار اوی	میانجی همی دید بازار اوی	(شاهنامه فردوسی بخش ۵) (حمیدیان، ۱۳۸۹)
کند بار همراه با یار ما	بر این است پیمان و بازار ما	(شاهنامه فردوسی بخش ۶) (همان، ۱۳۸۹)
سیاوش ندانست بازار اوی	همی راست پنداشت گفتار اوی	
همانا خوش آمدش گفتار اوی	برافروخت زین کار بازار اوی	
فروماند مانی ز گفتار اوی	بپژمرد شاداب بازار اوی	(شاهنامه فردوسی ، بخش ۱۵) (همان، ۱۳۸۹)
پس از ما هر آنکس که گفتار ما	بخوانند، دانند بازار ما	
همه گوش دارید گفتار من	بینید این تیزبازار من	(شاهنامه فردوسی ، بخش ۲) (همان، ۱۳۸۹)
سر بابک از خواب بیدار شد	روان دلش پر ز بازار شد	(شاهنامه فردوسی ، بخش ۱) (همان، ۱۳۸۹)
بد آید جهان را از این کار من	چنین تیره کو کرد بازار من	(شاهنامه فردوسی ، بخش ۷) (همان، ۱۳۸۹)
حسد کرد بدگوی در کار من	تبه شد بر شاه بازار من	(شاهنامه فردوسی ، بخش ۶۵) (همان، ۱۳۸۹)

جدول ۲- بررسی محتوایی واژه بازار در اشعار فردوسی

تم	اشاره به فعالیت‌های اجتماعی، تجاری و معاشرت‌های میان مردم در فضای بازار						
مقوله	بیان حالات روحی و ویژگی‌های اخلاقی						توصیف مکان
زیر	از محبوبیت و	گزافه‌گویی و	وضع کسی را	تشویش،	قرار، عهد و	وضع،	بازار باطراوات
مقوله	احترام افتادن	لاف زدن	نابسامان کردن	اضطراب	پیمان	اعتبار	
رمز	تبه شدن بازار	تیزبازار	بازار کسی را	دلش پر	پیمان و بازار	بازار	شاداب بازار
	دیدن بازار		تیره کردن	زبازار شد	ما		

وجود بازار و میدان، نقشی مهم در شهر دوره اسلامی دارند. در اواخر قرن سوم سازمان اجتماعی و شهری مراحل تکامل خود را طی می‌کند. میدان‌های بزرگی ساخته می‌شود. اطراف آن دیوان‌ها، کاخ، مسجد اعظم و بازارها برپا می‌شود. بارزترین نمونه میدان کهنه اصفهان است. مسجد جامع تغییر مهمی در سازمان کالبدی بازار و تنظیم فضاهای آن ایجاد می‌کند بازار به دور مسجد و مدرسه می‌چرخد و آنرا در برمی‌گیرد. در بررسی آثار فردوسی و رودکی مشاهده می‌شود: بازار در این دوره به شکل فعال و اثرگذاری در فضای شهر مطرح شده بوده است و معانی و استعارات نشان‌دهنده آغاز تکامل و شروع فعالیت‌های اجتماعی مردم شهر در فضای بازار بوده است. این معاشرت‌های اجتماعی بر زبان و فرهنگ مردم تاثیر گذاشته و نتیجه آن مشاهده ترکیبات زبانی قوی از بازار در محاورات و گفتگوهای روزمره مردم بوده است.

آثار شعرای سده پنجم

قرن پنجم و ششم هجری عصر افول غزنویان و اوج سلجوقیان در ایران است؛ این دوره به عنوان یک نقطه عطف در تاریخ ایران محسوب می‌شود؛ در این دوره، نظام اداری و سیاسی ایران با بهره‌گیری از تجارب ایرانی و نگاه به آموزه‌های اسلامی ضمن خروج از سایه خلافت‌های عربی، سعی در ایجاد سازوکار سیاسی و حکومت‌های مستقل در سرزمین پهناور ایران داشت. در نمودار ۴ به اختصار به ویژگی‌های سیاسی، اجتماعی و هنری این عصر پرداخته شده است.

مکتب هنری	بازه تاریخی	سبک هنری	ویژگی‌های سیاسی و اجتماعی	عناصر سبک شناسی
شعر	قرن ۵ و ۶	خراسانی آذربایجانی	حکمت و دانش و اندیشه‌های دینی جزئی از مضامین شعری شد. بیان ناخرسندی فرزنانگان از اوضاع زمانه خویش و طرح نابسامانی اجتماعی از مضامین برجسته شعر این دوره است.	۱- ورود اصطلاحات عرفانی ۲- فراوانی وعظ و اندرز در شعر ۳- فاصله گرفتن غزل از عشق زمینی ۴- رواج هجو در شعر ۵- رواج حس دینی ۶- رواج انتقاد اجتماعی.
معماری	قرن ۵ و ۶	رازی	معماری این دوره در فکر بیان قدرت و بقا بود و با به کارگیری جهانبینی اسلام و فنون و مهارت‌های قبل از اسلام بناها احداث شد	ساختمان‌های متنوع با طرح ۴ بخشی و گنبد سازی پیشرفته - استفاده از مصالح مرغوب و اجر و کاشی - تزیینات اجری و گچ بری

نمودار ۴- بررسی معماری و شعر در قرن ۵ و ۶ هجری

فراوانی شعر و شاعران قرن ۵ بیشتر از دوران قبل است. دو شاعر بزرگ این سده فرخی سیستانی (۴۲۹ - ۳۷۰) ۲۳ مرتبه و ناصر خسرو (۴۸۱ - ۳۹۴ ه) ۶۷ مرتبه از واژه بازار و ترکیبات آن در شعرهای خود استفاده کرده‌اند. ناصر خسرو در ترکیبات متفاوتی نسبت به قبل از واژه بازار استفاده کرده است و در اشعار این شاعر می‌توان واژه بازار را در معنای بازار جهان، بازار دین و روز بازار در اشاره به دنیا و مفهوم دنیا و آخرت مشاهده نمود.

چون به بازار جهان خواست فرستاد حمیت مرتورا زو خرد و علم عطا بود و جهاز

(دیوان اشعار ناصر خسرو، شماره ۱۱۵) (قبادیانی، ۱۳۰۷)

روز بازار ساخته است ابلیس وین سفیهانش روی بازارند (دیوان اشعار قصیده ناصر خسرو، شماره ۷۲) (قبادیانی، ۱۳۰۷)

تیزتر گشت چهل را بازار سوی جهال صد ره از الماس (دیوان اشعار قصیده ناصر خسرو، شماره ۱۱۸) (همان، ۱۳۰۷)

بازار زهد کاسد سوق فسوق رایج افکنده خوار دانش گشته روان مرایی (دیوان اشعار قصیده ناصر خسرو، شماره ۲۵۱) (همان،

جدول ۳- بررسی محتوایی واژه بازار در اشعار ناصرخسرو

یادآوری مسائل دینی و روز جزا در کنار مسائل روزمره زندگی دنیا					تم
اشاره به مفاهیم مذهبی و یادآوری آخرت			اشاره به مسائل اقتصادی و کسب و کار		مقوله
کنایه از دنیا	کنایه از آخرت	کنایه از رونق دین	بی مشتری و خریدار شدن	رونق یافتن، بسامان شدن	زیر مقوله
بازار جهان	روز بازار	بازار دین	بازار کاسد	بازار تیز و گرم	رمز

در اشعار فرخی سیستانی می‌توان ترکیبات متنوعی از بازار را مشاهده نمود فرخی در مدح شخصیت‌های آن دوره و برخی فتوحات از ترکیبات بازار استفاده کرده است.

تا توفرتی ز جهان این سه برون شد یکبار شعرا را به تو بازار بر افروخته بود
 رفتی و باتو به یکبار شکست آن بازار ای امیری که وطن داشت به نزدیک تو فخر (دیوان اشعار فرخی قصیده ۴۲ (رسولی، ۱۳۹۲)
 پشت اهل ادب است او و خریدار ادب زین همی تیز شود اهل ادب را بازا دیوان اشعار فرخی قصیده ۴۵ (همان، ۱۳۹۲)
 یکی گوید ز شاهی نام بردی که رادی را بدو بفرود بازار (دیوان اشعار فرخی قصیده شماره ۶۹) (همان، ۱۳۹۲)

جدول ۵- بررسی محتوای واژه بازار در اشعار فرخی

مدح و ستایش شخصیت‌ها و فتوحات				تم
توصیف فضا و شرایط حاکم بر جامعه				مقوله
رونق، محبوبیت، قدرت و اعتبار	رونق یافتن	از بین رفتن بازار	پرهیا هو	زیر مقوله
روز بازار کسی بودن	بازار تیز و گرم	شکستن بازار	بازار برافروخته	رمز

آثار شعرا سده ششم

سنایی (۵۴۵ - ۴۷۳ ه.ق) در ۶۹ بیت از شعر خود واژه بازار را استفاده کرده که در اغلب موارد استعاره‌ای از حالت و شرایط روحی بوده است. اصطلاحاتی مانند بازار سست، بازار عشق، بازار صدق، بازار جان، بازار دنیا و بازار یارشمار از این اصطلاحات هستند. پارسایی را بود در عشق تو بازار سست پادشاهی را بود در وصل تو مقدار پست (دیوان اشعار سنایی غزل ۴۲) (بابایی، ۱۳۹۱)
 کفر و دین را نیست در بازار عشق گیسو داری چون خم گیسوی تو (دیوان اشعار سنایی قصیده ۳۶۳) (همان، ۱۳۹۱)
 سود از تو بدان جویم کز مایه طبعم خود را بر تو دیده ام این حرمت و بازار (دیوان اشعار سنایی قصیده ۷۴) (همان، ۱۳۹۱)

جدول ۶- بررسی محتوای واژه بازار در اشعار سنایی

حالت و شرایط روحی فرد							تم	
مؤلفه های اخلاقی			علاقه و شیفته کسی بودن				مقوله	
عمر	ساده لوح	سست اراده	صداقت و راستگویی	دل بسته کسی بودن	دل شکستن	عاشقی و شیفتگی	خواهان کسی بودن	زیر مقوله
بازار دنیا	ساده بازار	بازار سست	بازار صدق و معرفت	بازار کسی را داشتن	بازار من بشکست	بازار عشق	بازار یار	رمز

خاقانی (۵۹۵ - ۵۲۰ ه. ق) ۴۱ مرتبه واژه بازار را در اشعار خود استفاده کرده است. و در اشعار وی می‌توان کنایه‌هایی از بازار در معانی سوادگری، اعتبار و محبوبیت و ویژگی‌های اخلاقی مانند نامردی و غیره مشاهده نمود. خاقانی از واژه بازار در زمینه بیان حال و هوای روزگار استفاده‌ی مکرر داشته است.

نقد عمر تو برد خاقانی دهر نوکیسه کهن بازار (دیوان اشعار خاقانی قصیده شماره ۱۱۳) (سجادی، ۱۳۷۳)
 یوسف دلها پدیدار آمده ست عاشقی را روز بازار آمده ست (دیوان اشعار خاقانی ترکیبات شماره ۵) (همان، ۱۳۷۳)
 چراغ وفا را ضیایی نیبم به بازار خلقان فروشان همت (دیوان اشعار خاقانی ترکیبات شماره ۱۵۳) (همان، ۱۳۷۳)
 بر سر بازار دهر نقد جفا می‌رود رسته‌ای ارننگری رسته خذلان او (دیوان اشعار خاقانی ترکیبات شماره ۱۸۴) (همان، ۱۳۷۳)
 تانکنی زنگ خورد آینه‌دل که عشق هست به بازار غیب آینه گردان او (دیوان اشعار خاقانی قصیده شماره ۱۸۱) (همان، ۱۳۷۳)

جدول ۷- بررسی محتوای واژه بازار در اشعار خاقانی

بیان و توصیف حال و هوای روزگار و اشاره به مضامین مذهبی							تم
مقوله	مولفه‌های اخلاقی و شخصیتی			حال و هوای زمانه و روزگار		ستایش پیامبر	
زیر مقوله	نامردی و گمراهی	اعتبار، حرمت، بها، محبوبیت	سوداگر قدیمی، زیرک در معامله	عاشقی	زندگی	روزگار	عالم غیب
رمز	بازار خلق فروشان	بازار	کهن بازار	بازار عشق	بازار جان	بازار دهر	بازار غیب

در این دوره دولت و بازار درهم‌تنیده است. وحدت کامل اجتماعی مانعی بر سر راه تشکیل طبقات اجتماعی به معنای قرون وسطایی آن هست. مبانی شرعی و مذهبی به گونه‌ای وسیع با منافع اقتصادی دولت وفق داده می‌شود. برگرد بازار محلات شهری بنا بر موقعیت اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی خود در کنار هم قرار می‌گیرند، هر محله از طریق گذر خود تغذیه می‌شود که معمولاً یک دهانه در بازار و دهانه دیگر به دروازه ختم می‌شود. کالبد شهر از میدان باز شده و شاخه‌های خود را در شهر می‌گستراند، مدارس و مساجد درهای خود قرار دارد شکل می‌گیرد، دهانه اصلی بازار به این میدان باز شده و شاخه‌های خود را در شهر می‌گستراند، مدارس و مساجد درهای خود را به سوی بازار می‌گشاید، هر محله بازارچه، حمام، مسجد خود را دارد. حضور اجتماعی و کارکردی قوی بازار در این دوره در دیوان خاقانی و سنایی شاهدهی بر این مدعاست.

آثار شعرا سده هفتم و هشتم

مغول در قرن هفتم به نواحی مرزی حمله کرد. خراسان کانون فرهنگی ایران بود، ویران شد و بسیاری از مدارس، که مهد علم و فرهنگ بودند، از بین رفتند، در دوره ایلخانان، زبان و فرهنگ فارسی عرصه وسیعی یافت و شهر شیراز در حکم مرکز ادبی این عصر به شمار می‌رفت. در نمودار ۵ به ویژگی‌های مهم این دوره اشاره شده است.

مکتب هنری	بازه تاریخی	سبک هنری	ویژگی های سیاسی و اجتماعی	عناصر سبک شناسی
شعر	قرن ۷-۸	عراقی	حاکمان اولیه مغول هیچ یک قدرت اداره امور دیوانی مملکت‌های تابعه خود را نداشتند مجبور شدند وزیران و مستوفیان ایران را به کارگیرند در نتیجه زبان پارسی از میان نرفت بلکه احتیاج بدان بیشتر شد.	تاکید بر تصوّف و عواطف انسانی، ترویج روحیه تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادگی و اعتقاد به بی ثباتی دنیا تکیه داشت
معماری	قرن ۷-۸	آذری	با توجه به گسترش قلمرو حکومت ایلخانی ورود ارایه ها از سایر مناطق مشاهده می شود. تاکید بر عمودی گرایی، نوآوری در سازه و ساخت بناهای متنوع	تنوع در گنبد سازی- ارتفاع بیشتر بناها به ویژه در مناره ها و ایوان ها- استفاده از گنبد رک- استفاده از پشتبند- استفاده گسترده از کاشی

نمودار ۵- بررسی معماری و شعر در قرن ۷ و ۸ هجری

سعدی (۶۹۰ - ۶۰۶ ه) در ۴۹ بیت از واژه بازار استفاده کرده است. با نگاهی گذرا به درونمایه اغلب اشعار وفور نصایح اخلاقی در زمینه حکمت عملی و وظائف فردی و اجتماعی ارائه گردیده است. در اشعار سعدی واژه بازار به زیبایی در قید مکانی برای توضیح داستان‌ها مورد استفاده قرار گرفته است.

من مفلس از آن روز شدم کز حرم غیب دیبای جمال تو به بازار برآمد (دیوان غزلیات سعدی، شماره ۲۱۴) (فروغی، ۱۳۷۵)
 روز بازار جوانی پنج روزی بیش نیست نقد را باش ای پسر کآفت بود تأخیر را (دیوان غزلیات سعدی، شماره ۱۰) (همان، ۱۳۷۵)
 بسیار زبونیها برخویش روا دارد درویش که بازارش با محتشمی باشد (دیوان اشعار سعدی غزل ۲۰۶) (همان، ۱۳۷۵)
 دیدار می نمایی و پرهیز می کنی بازار خویش و آتش ما تیز می کنی (دیوان اشعار سعدی غزل ۶۲۳) (همان، ۱۳۷۵)

جدول ۸- بررسی محتوای واژه بازار در اشعار سعدی

تم	نصایح اخلاقی در زمینه حکمت عملی و وظائف فردی و اجتماعی									
مقوله	مولفه های اخلاقی و شخصیتی			حال و هوای زمانه و روزگار			اشاره به نوع، مکان و کاربری بازار			
زیر مقوله	معامله و رفت آمد داشتن	رفته گری	رونق دادن	بارزش تر بودن، الویت داشتن	دوران جوانی	عاشقی	روز قیامت	آموزش، تعلیم دادن	محل فروش گندم	بازار ری
رمز	با دیگری بازار بودن	بازار	بازار تیز	بازار افتاب و قمر شکستن	بازار جوانی	بازار عشق	بازار حشر	بازار علم	بازار گندم	بازار ری

مولانا (۶۷۲ - ۶۰۴ ه) ۱۷۶ بار از واژه بازار در اشعار خود استفاده کرده است. مفاهیمی به کاررفته در اشعار در چند بُعد دیده می شود. در بُعد اول توجه به بعد مکانی بازار و اشاره به معامله را می توان مشاهده نمود. که در قالب روایت و داستان نیز نقل شده است.

بامدادان اطلسی زد در بغل شد به بازار و دکان آن دغل (مثنوی معنوی، بخش ۵۵) (مولوی، ۱۳۹۳)
 در این بازار عطاران مروهر سو چو بی کاران به دکان کسی بنشین که در دکان شکر دارد (دیوان شمس، غزل ۵۶۳) (مولوی،

(۱۳۷۵)

مولانا از ترکیبات زیبا و بدیعی با واژه بازار برای اشاره به مفاهیم عرفانی استفاده کرده است.

چون چنگم از زمزمه خود خیرم نیست اسرار همی گویم و اسرار ندانم

مانند ترازو و گزم من که به بازار بازار همی سازم و بازار ندانم (دیوان شمس، غزل ۲۳۷) (همان، ۱۳۷۵)

یار ما دلدار ما عالم اسرار ما یوسف دیدار ما رونق بازار ما (دیوان شمس، غزل ۲۳۷) (همان، ۱۳۷۵)

ای دل قلاش مکن فتنه و پرخاش مکن شهره مکن فاش مکن بر سر بازار مرا (دیوان شمس، غزل ۳۹) (همان، ۱۳۷۵)

جدول ۹- بررسی محتوای واژه بازار در اشعار مولانا

تم	علاوه بر توصیف مکان و حال و هوای زمانه در درجه بعد اشاره به مفاهیم عرفانی دارد								
مقوله	مولفه های اخلاقی و شخصیتی		توصیف مکان	ادراکات	احساسات				
زیر	رسوا شدن	بازار بی رونق	رونی و کسب حسابگری و	از انزوا در	شب پرستاره	ادراکات	دنیا	اشفتگی	عاشقی
مقوله	خوب	ذکاوت	امدن، شهرت	عقلی					
رمز	رونق بازار	کاسد بازار	عقل بازاری	در بازار رو،	کلهکشان بازار	بازار نظر	بازار	بازار مست	بازار
	برسربازار	کردی	شهره بازار	شهره بازار	بازار شهود	جهان		عشق	

حافظ (۷۲۶-۷۹۲ ه) ۱۵ مرتبه واژه بازار را در ترکیبات و مضامین ابتکاری به کار برده است. مضامین شعرای گذشته را با بهترین

بیان و غالباً بهتر از بیان خودشان ادا کرده است.

آن را که دل نگشت گرفتار این کمند بازار شوق گرم شد آن سروقد کجاست (غزلیات حافظ شماره ۱۸۰) (رهبر، ۱۳۷۳)

کرشمه ای کن و بازار ساحری بشکن به غمزه رونق و ناموس سامری بشکن (غزلیات حافظ شماره ۳۹۹) (همان، ۱۳۷۳)

اشک حرم نشین نهانخانه مرا زان سوی هفت پرده به بازار می کشی (غزلیات حافظ شماره ۴۵۹) (همان، ۱۳۷۳)

خیز تا خرقة صوفی به خرابات بریم شطح و طامات به بازار خرافات بریم (غزلیات حافظ شماره ۳۷۳) (همان، ۱۳۷۳)

جدول ۱۰- بررسی محتوای واژه بازار در اشعار حافظ

تم	اشاره به مضامین اخلاقی و توصیف مکان و اشاره به ابعاد وجودی انسان								
مقوله	مولفه های اخلاقی و شخصیتی		توصیف مکان	حال و هوای زمانه	ادراکات عوالم وجود				
زیر	کم رونق شدن	رسوا کردن	رونی گرفتن	اشاره به بعد	بت پرستی	خرافه و دروغ	دنیا	عالم معنا	
مقوله	برملاکردن		مکان						
رمز	بازار شکستن	به بازار کشاندن	بازار گرم شد	بازار بتان	بازار دنیا	بازار خرافات	بازار	بازار کائنات	

خواجوی کرمانی (۶۸۹-۷۵۳ ه) ۸۰ مرتبه از واژه بازار در اشعار خود بهره برده است. خواجو به امور محسوس و عینی بیشتر

توجه دارد تا امور باطنی و متافیزیکی، و این موضوع را در کاربرد واژه بازار نیز می توان مشاهده نمود. واژه بازار در اکثر اشعار در قید

مکانی و توصیف بازار به کار رفته است.

تا شد درست روی من دلشکسته زر پیدا شد دست رونق بازار زرگری

(دیوان اشعار خواجوی کرمانی صنایع الکمال، غزل ۲۴۵) (کرمانی، ۱۴۰۲)

به بر زلف مشکینش مشک ختا چو هندو به بازار چین بی بها (خواجوی کرمانی سام نامه، بخش ۳۴) (کرمانی، ۱۳۸۶)

یافته‌های تحقیق

زبان و ادبیات فارسی به عنوان گنجینه فرهنگ مردم ایران محمل دانش و آگاهی‌های مختلفی است؛ برخلاف تصور رایج که ادبیات فارسی را صرفاً به شعر و متون ادبی محدود می‌کند باعث شده‌اند که جایگاه فاخر این مجموعه از سرمایه معنوی در گستره دانش‌های گوناگون ناشناخته باقی‌ماند. یکی از نقش‌های زبان، انتقال تجربه، دانش و فهم به نسل‌های بعدی است که این امر از طریق واژه‌ها و اصطلاحات هر زبان و مفاهیم آن رخ می‌دهد.

بررسی واژگان حوزه‌های معنایی می‌تواند به نوعی نشان‌دهنده طرز تفکر و جهان‌بینی مردم متکلم به یک زبان باشد. "وارون" در همین ارتباط اعتقاد دارد که واژه‌های زبان در زمینه‌هایی که به لحاظ فرهنگی مهم‌ترند تمایزاتی به مراتب بیشتر از زمینه‌های دیگر پدید می‌آورند. (روبینز، ۱۳۸۷، ۱۱۴) از نگاهی دیگر تعدد واژه‌ها در یک حوزه معنایی می‌تواند راهی برای اشاره به ابعاد و جنبه‌های مختلف یک پدیده و نحوه تکامل آن‌ها باشد. با نگاهی به حوزه شعر از سده اول تا هشتم و بررسی اشعار شعرای شاخص می‌توان نتایج را به اجمال در جدول ۱۱ ارائه داد.

جدول ۱۱- مفاهیم مطرح در شعر شعرای شاخص سده ۳-۸ در زمینه محتوایی واژه بازار

تاریخ	شاعر	تعداد استفاده	مقوله	تم
۳۲۹-۲۴۴	رودکی	۲	● شکل‌گیری و حضور بازار در اقتصاد	مشخصه فیزیکی و بعد مکان
۴۱۶-۳۲۹	فردوسی	۹۹	● معامله و اعتبار - توصیف مکان - بیان حالات روحی و ویژگی‌های اخلاقی	اشاره به فعالیت‌های اجتماعی، تجاری و معاشرت‌های میان مردم در بازار
۴۲۹-۳۷۰	فرخی سیستانی	۲۳	● مدح و ستایش شخصیت‌ها و فتوحات	توصیف فضا و شرایط حاکم بر جامعه
۴۸۱-۳۹۴	ناصر خسرو	۶۷	● اشاره به مسائل اقتصادی و کسب و کار ● اشاره به مفاهیم مذهبی و یادآور آخرت	یادآوری مسائل دینی و روز جزا در کنار مسائل روزمره زندگی دنیا
۵۴۵-۴۷۳	سنایی	۶۹	● علاقه و شیفته کسی بودن ● مولفه‌های اخلاقی	حالت و شرایط روحی فرد
۵۹۵-۵۲۰	خاقانی	۴۱	● مولفه‌های اخلاقی و شخصیتی ● حال و هوای زمانه و روزگار ● ستایش پیامبر	بیان و توصیف حال و هوای روزگار و اشاره به مضامین مذهبی
۶۹۰-۶۰۶	سعدی	۴۹	● مولفه‌های اخلاقی و شخصیتی ● حال و هوای زمانه و روزگار ● اشاره به نوع، مکان و کاربری بازار	نصایح اخلاقی در زمینه حکمت عملی و وظائف فردی و اجتماعی
۶۷۲-۶۰۴	مولانا	۱۷۶	● مولفه‌های اخلاقی و شخصیتی ● توصیف مکان ● ادراکات ● احساسات	علاوه بر توصیف مکان و حال و هوای زمانه در درجه بعد اشاره به مفاهیم عرفانی دارد
۷۲۶-۷۹۲	حافظ	۱۵	● مولفه‌های اخلاقی و شخصیتی ● توصیف مکان ● حال و هوای زمانه ● ادراکات عوالم وجود	اشاره به مضامین اخلاقی و توصیف مکان و اشاره به ابعاد وجودی انسان
۷۸۹-۷۵۳	خواجوی کرمانی	۸۰	● توصیف مکانی	توصیف حال و هوای فضای بازار

شاعران هر سده بر اساس مشخصه‌های زمانه و شرایط سیاسی و فرهنگی حاکم از مفهوم شعر برای بیان عقاید خود استفاده کرده‌اند. بسیاری از واژه‌های ترکیبی بازار به مسائل کیفی و مسائل رفتاری توجه دارند. که برگرفته از ویژگی چند منظوره بازارهای ایرانی است. بازار ایرانی با تنوع عملکردی و محوریت فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی خود توانسته در بُعد زمانی انبوهی از تجارب را در خود نهفته دارد. تعداد بالای واژه‌های مرتبط با بازار در اشعار شعرای قرن سوم تا هشتم نشان از اهمیت بالای بازار در جهان زبانی فرهنگی ایران دارد. این امر نشان از حضور فعال فضای بازار در زندگی روزمره و محاورات مردم عادی دارد. همانطور که در سوال پژوهش، گمان می‌شد، حوزه معنایی "فضای بازار" در جهان زبانی فرهنگی ایرانی دارای مفهوم خاصی است که نمی‌تواند با فرهنگ زبان‌های دیگر کاملاً مشابه باشد. خاص بودن این عنصر از روی تعدد واژه‌ها و مفاهیم متفاوت موجود در آنها پیداست.

شعر کلاسیک ایران این حقیقت که معماری یک هنر اجتماعی است بیشتر به اثبات می‌رساند. از آنجا که محیط زیست انسان؛ ساختار ادراک و شناخت و زبانی که با آن تکلم می‌کند ارتباطی تنگاتنگ با هم دارند، با یک نگاه کلی به واژه‌ها و اصطلاحات مورد استفاده‌ی امروز، متوجه می‌شویم که واژه‌های مورد استفاده‌ی امروز و معمول مردم بسیار نادر و بعضاً وارداتی هستند. پاساژ (pāsāž)، سیتی سنتر (City center)، مال (Mall) نمونه‌های بارزی از این دست واژه‌ها به شمار می‌رود. این واژه‌ها برخلاف واژه‌های موجود در زبان فارسی بیشتر به جنبه‌های کمی می‌پردازد و مانند بسیاری از واژه‌های فارسی که ما را با تجربیات و نوع نگاه گذشتگان آشنا می‌کرد جنبه کیفی ندارد.

جمع‌بندی

بررسی واژه بازار در این پژوهش نشان داد حوزه معنایی فضای بازار در گذشته از تنوع بالایی برخوردار بوده است و فهم و درک ما نسبت به این عنصر محیطی با شناخت بیشتر زبان و واژه‌های موجود در آن بیشتر می‌شود. در این راستا می‌توان با شناخت پدیده‌ها در فرهنگ خودی و درونی کردن مفاهیم آنها، طراحی‌هایی معنی دار و بومی ارائه داد. تبعات حذف جبری و شاید عجولانه بسیاری از فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی، مذهبی و نگاه اقتصادی به محیط‌های عمومی شهری به‌ویژه بازارها نشان‌دهنده اثرات منفی، تحولات سطحی ناشی از مدرنیسم در معماری معاصر هست. فرمول‌ها، ضابطه‌ها و الگوها جایگزین مواجهه‌های شخصی و تجربه‌های غنی و صمیمانه مکان‌ها شده و تجربه مدرن از فضا به صورت عنصری خالی جایگزین ویژگی‌هایی چون تنوع، شگفتی، ابهام، سرزندگی، خاطره‌انگیزی و بسیاری از مفاهیم کیفی فضا شده است. در طول تاریخ بازارهای سنتی ایران با مجموعه‌ای وسیع از کاربری‌ها و بناهای جنبی مرکز جنب و جوش شهرها و تعاملات اجتماعی بودند، در این بازارها علاوه بر انجام معاملات اقتصادی، بسیاری از رویدادهای اجتماعی، مذهبی و حتی سیاسی نیز رخ می‌داد. بازارهای ایرانی با پاسخگویی به بسیاری از نیازهای انسان محیطی با هویت و جذاب را ایجاد کرده بودند و با ایجاد خاطره، حس مکان، خلق معنی و ارتقا کیفیت محیط بسیاری از مفاهیم را تداعی می‌کردند. در نمودار ۶ دسته‌بندی موضوعی مفاهیم موجود در اشعار شرح داده شده است. همانطور که مشاهده می‌شود ترکیبات و اصطلاحات بازار در ۶ دسته به مفاهیم حس مکان، مشخصه‌های اخلاقی ادراکات، ویژگی‌های فیزیکی، کارکرد فضا و موقعیت زمانی اشاره داشته‌اند.

مصدق	ویژگی مورد توجه	مولفه
بازار برچیدن-بازار تبه شدن-تیره بازار-بازار تیز و گرم، میانجی دیدن بازار، تیزبازار، بازار ساختن، بازار شام، شاداب- بازار، بازار کاسد، برسر بازار بودن شلوغ بازار، مست بازار، بازار	اشاره به حال و هوا و شرایط حاکم بر زمانه نیرنگ، فریب، پیشامد، ماجرا، بهانه، بیهودگی، ارزش و اعتبار، شلوغی، بینظمی، بی‌حسابی و بی‌ترتیبی، رونق داشتن، لاف زدن، رفتار	حس مکان مشخصه‌های اخلاقی ادراکات
بازار آراستن، بازار کسی را تیره کردن، دزدبازار، بازار گرم داشتن، مست بازار، بازار کسی برافروختن	• جنبه‌هایی مانند کیفیت محیط و جنس کالاهای عرضه شده • اندازه و مقیاس • محل خرید و فروش کالا اشاره به محصول عرضه شده بازار • با توجه به زمان و موقعیت مکانی بازار، نام بازار از آنها گرفته شده است	فیزیکی کارکرد موقعیت زمانی و مکانی
بازار جهان، بازار کائنات، بازار امکان، بازار نظر		
بازارچه، بازارگاه، بازارگه، تیمچه، راسته، رسته، سوق، میدان، قیصریه، کوی سوداگران، مغازه، دکان، دکه، حجره		
بازار مسگرها، بازار اسب، بازار مرغ، بازار صخاف		
بازار مکاره، جمعه بازار، شنبه بازار، دوشنبه بازار، بازار بزرگ، بازارچه بلند، بازار چین		

واژه‌شناسی بازار در اشعار شعراي سده اول تا هشتم

نمودار ۶- مفاهیم منبعث شده از اشعار سده ۳ تا ۸ در ارتباط با بازار

- در تاریخ کشور ما، "بازار" تنها یک فضا تلقی نم شده که خرید و فروش در آن اتفاق افتد؛ بلکه ابعاد مختلف آن نیز اهمیت داشته است. این جنبه‌های مختلف که بیشتر از نوع کیفی بوده در معانی و مفاهیم مختلف واژه‌ها نمایان است.
- با توجه به مطالعات انجام شده روی معنا و ابعاد مختلف آن‌ها اکنون می‌توان دسته‌بندی مؤلفه‌ها را انجام داد.
- ادبیات رایج در بازار، نشان‌دهنده پیشینه فرهنگی و اجتماعی این فضا هست و این واژه‌ها در گستره‌ای از معانی معنوی، کاربردی، کیفی، زمانی و مکانی نشان‌دهنده غنای فرهنگی محیط هست.
 - همگام بودن و ارتباط متقابل نظام‌های کارکردی، کالبدی و ادراکی در بازار ایرانی منجر به خلق معنی در فضا می‌گردد.
 - توجه به نمادپردازی و تحت تأثیر قرار دادن ناخودآگاه جمعی در بسیاری از اشعار در رابطه با بازار ایرانی مشاهده می‌گردد.
 - تبعیت بازار از معانی عاطفی- احساسی- فرهنگی- تاریخی محیط منجر به پیوند مستحکم آن با محیط شده است.
 - در بسیاری از اشعار وجود انواع بازارها را از نظر زمانی (جمعه بازار، شنبه بازار) مکانی (بازار چین، بازار بزرگ) و نوع کالای ارائه شده (بازار مسگرها، بازار اسب و غیره) می‌توان مشاهده کرد.
 - بازار ایرانی با ویژگی‌های خود علاوه بر اشاره به ابعاد مادی اشاراتی به مفاهیم و معانی غنی معنوی نیز داشته است. در شعر شعرايي مانند مولانا، حافظ و سعدی می‌توان اشاراتی به معانی عرفانی با استفاده از بازار را مشاهده نمود و این امر نشان‌دهنده مفاهیم کیفی در ساختار بازار سنتی ایران است.
 - با توجه به چند منظوره بودن فضای بازار ایرانی فعالیت‌های متنوعی در آن رخ می‌داد و فضای بازار بستر شکل‌گیری بسیاری از انقلاب‌ها و جنبش‌ها در طول تاریخ بوده است؛ با توجه به کنایه‌ها و تشبیه‌هایی که در اشعار شاعران از قرن سوم به بعد دیده می‌شود، می‌توان مشاهده نمود بازار در طول حیات خود و در تمام این دوران بستر بسیاری از رفتارهای اجتماعی و رخدادهای فرهنگی بوده است.

منابع

- ایمان، محمدتقی، نوشادی، محمودرضا، ۱۳۹۰، تحلیل محتوای کیفی، نشریه پژوهش، ۲، ص ۱۵-۴۴.
- براتی، ناصر، ذرین‌قلم، فرزاد، ۱۳۹۲، بازشناسی مفهوم «راه» از دیدگاه یک جهان‌زبانی فرهنگی با تأکید بر واژه‌های حوزه معنایی «فضاهای ارتباطی» در زبان فارسی، نشر علمی و پژوهشی باغ نظر، شماره ۲۴.
- حافظ، خواجه شمس‌الدین، ۱۳۷۳، دیوان، به کوشش خلیل خطیب رهبر، تهران: صفی‌علی‌شاه.
- حیدری، محمدرضا، ۱۳۹۲، سرچشمه‌های علم بیان در شعر قرن چهارم، فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی، سال ششم، شماره دوم.
- خاقانی شروانی، ۱۳۷۳، افضل‌الدین بدیل، دیوان، مقابله تصحیح مقدمه و تعلیقات دکتر ضیاء‌الدین سجادی، چاپ چهارم، تهران: زوار.
- روبینز، رابرت هنری، ۱۳۸۷، تاریخ مختصر زبان‌شناسی، ترجمه: علی محمد حق‌شناس، چاپ هشتم، تهران: نشر مرکز، کتاب ماد.
- سیستانی، فرخی، ۱۳۹۲، دیوان فرخی سیستانی، به تصحیح: علی عبدالرسولی، تهران: مطبوعه مجلس.
- سعدی، ۱۳۷۵، گلستان با مقابله نسخه تصحیح شده مرحوم استاد محمدعلی فروغی، تهران: انتشارات علمی.
- سنایی غزنوی، ابوالمجد، ۱۳۹۱، دیوان حکیم‌سنایی غزنوی، به اهتمام پرویز بابایی، تهران: انتشارات‌نگاه.
- شاهنامه فردوسی، ۱۳۸۹، به کوشش سعیدحمیدیان، تهران، نشر قطره، چاپ هفدهم.
- فرخی سیستانی، ۱۳۸۵، دیوان حکیم فرخی سیستانی، به کوشش دکتر محمددبیرسیاکی، تهران: انتشارات زوار.
- قبادیانی، ناصر خسرو، ۱۳۰۷، دیوان قصاید و مقطعات حکیم ناصر خسرو، به تصحیح: حاجی سیدنصرالله تقوی. تهران: مطبوعه مجلس.
- صورتگر، لطفعلی، ۱۳۴۵، منظومه‌های غنایی ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کرمانی، محمودبن‌علی خواجه‌جوی، ۱۴۰۲، دیوان اشعار خواجه‌جوی کرمانی، به تصحیح احمدسعیدی خوانساری، انتشارات‌نگاه، چاپ سوم.
- کرمانی، محمودبن‌علی خواجه‌جوی، ۱۳۸۶، سام‌نامه، ویراستار میرامحمدی، انتشارات دنیای کتاب، چاپ اول.
- مولوی، جلال‌الدین محمد، ۱۳۷۵، کلیات دیوان شمس تبریزی، مقدمه و شرح حال بدیع الزمان فروزانفر، چاپ سوم، تهران: جاویدان.
- مولوی، جلال‌الدین محمد، ۱۳۹۳، مثنوی معنوی، مقدمه و شرح حال بدیع الزمان فروزانفر، چاپ هفتم، تهران: جاویدان.
- نفیسی، سعید، ۱۳۶۸، محیط زندگی و احوال و اشعار رودکی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ سوم.

Rapoport, A. 1999. The Meaning of the Built Environment. Arizona: The University of Arizona Press.